

УДК 341.4:341.64.,1918/1939”

Н.В. Дрьоміна-Волок

РОЗВИТОК КОНЦЕПЦІЇ МІЖНАРОДНОЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ В ПЕРІОД МІЖ ДВОМА СВІТОВИМИ ВІЙНАМИ ХХ СТОЛІТТЯ

Ідея створення міжнародного судового органу, наділеного кримінальною юрисдикцією, пройшла складний і тривалий шлях розвитку [1]. В основі концепції міжнародної кримінальної юрисдикції лежить споконвічне прагнення людства до миру та справедливості. Питання про утворення постійно діючого міжнародного кримінального органу, що має міжнародну юрисдикцію, було вперше серйозно поставлене в контексті Балканських воєн 1912–1913 рр. [2], але спроба практичної реалізації цієї концепції була почата після Першої світової війни.

25 січня 1919 р. Паризька мирна конференція заснувала спеціальну комісію з п'ятнадцяти чоловік (так називана “комісія п'ятнадцяти”) з метою дослідження питання про відповідальність за початок цієї війни і воєнні злочини. Комісія зареєструвала 32 види воєнних злочинів, зазначивши при цьому, що цей перелік не слід розглядати “ні як повний, ані як вичерпний”. Щодо відповідальності воєнних злочинців комісія заявила, що всі, хто “винний у порушеннях законів і звичаїв війни чи законів людяності, підлягають кримінальному переслідуванню”. Комісія дійшла висновку, що деякі категорії злочинів за своїм характером такі, що потребують для розгляду відповідних справ заснування Міжнародного трибуналу, і виступила з рекомендацією, прийнятою більшістю голосів, щодо утворення Міжнародного трибуналу для суду над колишнім кайзером Германії Вільгельмом II. Відповідно до побажань більшості членів Комісії, міжнародний суд має бути заснований для кримінального переслідування і покарання особливо високопоставлених службових осіб, включаючи главу Германської держави, за порушення “принципів міжнародного права, що випливають зі звичаїв, прийнятих серед цивілізованих народів, із законів людяності та з велінь громадської совісті”. Меншість, що складалась із представників Сполучених Штатів Америки і Японії, твердо заперечувала щодо самої концепції персональної кримінальної відповідальності глави держави і концепції “закони і принципи людства”, вважаючи таке поняття занадто широким. Версальський договір містить певний компроміс і вирішення цієї ситуації у статтях 227-229 [3].

Такий Трибунал мав складатися з трьох членів, призначуваних як союзними урядами, так і урядами малих держав. Порядок судочинства мав визначити сам Трибунал. Комісія визнала бажаним утворення в майбутньому кримінальних санкцій за настільки тяжкі порушення елементарних принципів міжнародного права [4]. Представники США та Японії голосували проти цих рекомендацій на тій підставі, що глави держав і урядів несуть тільки моральну відповідальність і ніколи не піддавалися кримінальним санкціям.

Частина VII Версальського договору регламентувала порядок притягнення до відповідальності імператора Вільгельма II, а також всіх осіб, винних у вчиненні

дій, противних законам і звичаям війни. Відносно Вільгельма II ст. 227 договору говорила: “Союзні держави і держави, що об’єдналися, висовують Вільгельмові II Гогенцоллерну, колишньому германському імператору, публічне обвинувачення у вищій образі міжнародної моралі і священної сили договорів... Суд судитиме за мотивами, викликаними вищими принципами міжнародної політики, в інтересах забезпечення поваги до урочистих обов’язків і міжнародних зобов’язань, а також до міжнародної моралі... [5]. Щодо осіб, обвинувачуваних у вчиненні дій, противних законам і звичаям війни, Версальський договір установлював підсудність воєнним судам тієї із союзних держав, проти громадян якої була вчинена дія, а якщо дія була спрямована проти громадян декількох держав, винні мали бути передані воєнним судам, що складаються з членів воєнних судів зацікавлених держав (ст. 229).

Таким чином, за Версальським договором союзники-переможці передбачали здійснення трьох видів юрисдикції у справах про злочини, зв’язані з війною: 1) юрисдикцію особливого міжнародного суду для суду над колишнім германським імператором, 2) юрисдикцію воєнних судів тієї чи іншої держави у справах про вчинення дій, противних законам і звичаям війни, спрямованих проти громадян даної держави, 3) юрисдикцію змішаних воєнних судів, складених із представників двох чи декількох зацікавлених держав, у справах про такі самі дії, якщо вони вчинені проти громадян не однієї держави, а двох чи більше. Поряд з цим ст. 228 Версальського договору допускала можливість надання Германії самій судити порушників законів війни. Питання про відповідальність Вільгельма II було сформульовано у ст. 227, відповідно до якої союзні держави і держави, що об’єдналися, висунули Вільгельмові II, колишньому імператору Германії, “публічне обвинувачення у вищій образі міжнародної моралі і священної сили договору”. Договір передбачав утворення спеціального Міжнародного трибуналу у складі п’яти суддів, призначених від п’яти держав: США, Великої Британії, Франції, Італії, Японії. Суд мав судити “за мотивами, викликаними вищими принципами міжнародної політики, і в турботі про забезпечення поваги до урочистих обов’язків і міжнародних зобов’язань, а також до міжнародної моралі” [6].

Як відомо, Вільгельм II і його наближені в листопаді 1918 р. сховалися в Голландії. 10 січня 1920 р. Генеральний секретар конференції миру в Гаазі передав уряду Голландії ноту з вимогою про виконання ст. 227 Версальського договору про видачу імператора. У ноті містився перелік основних злочинів, “моральна відповідальність” за які лежала на імператорі. У ній також зазначалося, що висунуте Вільгельмові II обвинувачення не має суворо юридичного характеру, але становить собою “акт високої міжнародної політики, викликаної совістю всього світу”. У відповідній ноті Голландія, не заперечуючи проти права, справедливості й високих принципів міжнародної моралі, повідомляла, що має намір у даному разі керуватися законами і традиціями своєї країни, згідно з якими Голландія завжди була притулком для переможених в інтернаціональних конфліктах осіб. Крім того, в обґрунтування відмовлення у видачі Голландія послалася на принцип “*lex retro non agit*” [7].

Оскільки уряд Голландії відмовився видати імператора, Міжнародний трибунал не був утворений і механізм міжнародної кримінальної юрисдикції не був реалізований. Стаття 228 Версальського договору зобов'язувала колишній кайзерівський рейх видати всіх германських воєнних злочинців на першу вимогу зацікавлених держав. Відповідно до цієї статті, германський уряд визнавав право союзників віддати під суд військових трибуналів осіб, обвинувачених у вчиненні дій, що порушували закони і звичаї війни, і погоджувався видати обвинувачуваних одній або всім союзним державам. У ст. 229 було передбачено, що обвинувачувані будуть засуджені військовими трибуналами держави, проти підданих або громадян якої були вчинені інкриміновані злочини.

Союзники подали Германії списки осіб, видачі яких вони вимагали. Серед обвинувачуваних фігурували колишній імперський канцлер Бетман-Гольдвек, фельдмаршал Гінденбург, генерали Людендорф і Макензен, кронпринц Рупрехт Баварський, герцог Вюртембергський і деякі інші особи, котрі належали до королівських фамілій, дванадцять адміралів вищого рангу, включаючи Тірпица, фон Капелле, фон Трота, фон Мюллера і фон Шредера [8]. Уряд Германії категорично заперечив проти видачі й виразив готовність передати справи на розгляд своїх власних судів, зокрема імперського Верховного суду в Лейпцизі. У пошуках компромісу 19 грудня 1919 р. у Германії був прийнятий закон, що передбачав віддання до Верховного суду в Лейпцизі осіб, обвинувачуваних у злочинах війни. При цьому зацікавленим державам надавалося право участі як спостерігачів у цих процесах.

Зробивши деякі застереження, союзники погодилися на розгляд справи Лейпцигським судом. Спочатку складений союзниками список був значно скорочений. Жоден із генералів германської армії не був засуджений. Більшість підсудних були або виправдані, або їхні справи припинені “за відсутності доказів”. Цей процес став іменуватися як “Лейпцигський фарс”. Намагаючись з'ясувати історичні причини, що відкрили дорогу злочинам гітлерівської Германії, колишній помічник головного обвинувача від США в Міжнародному військовому трибуналі Роберт Кемпнер дійшов висновку, що особливе місце серед інших займає той факт, що після Першої світової війни союзникам не вдалося засудити державних діячів Германії за воєнні злочини і насамперед за розв'язання агресивної війни [9].

Незважаючи на те, що після Першої світової війни реалізувати ідею міжнародної кримінальної відповідальності фізичних осіб не вдалося, Версальський договір, що проголосив цей принцип, став важливим етапом у процесі розвитку ідеї міжнародної юрисдикції.

У період між двома світовими війнами теорія міжнародної кримінальної юрисдикції одержала інтенсивний розвиток. Ліга Націй неодноразово обговорювала питання про утворення спеціального суду, компетентного відправляти правосуддя у зв'язку з порушеннями міжнародного публічного порядку, а також злочинами проти права націй. 13 лютого 1920 р. Рада Ліги призначила Консультативний комітет юристів, уповноваживши його займатися розробкою проекту статуту Постійної палати міжнародного правосуддя. Голова

цього комітету – барон Декамп – пропонував наділити Палату компетенцією у кримінальних справах. На Асамблеї Ліги Націй ідея була відхилена як передчасна, з посиланням на те, що відсутнє “міжнародне кримінальне право, визнане всіма націями”.

У ХХ ст. становлення концепції міжнародної кримінальної юрисдикції було пов’язане з іменами Х. Беллота, Доннедьє де Вабра, В. Пеллі, Н. Політиса та інших учених, що працювали в руслі так званої “уніфікаційної” течії. Велику роль у розвитку моделей і розробці проектів статутів міжнародних кримінальних судів відіграли міжнародні наукові асоціації. До початку 30-х рр. минулого століття обговорювалися як мінімум три проекти організації міжнародного суду, що має юрисдикцію в кримінальних справах. Крім того, проекти міжнародного кримінального кодексу, що розробили авторитетні вчені – Сальдана, Левіт, Пелла, – приділяли значну увагу питанням міжнародної кримінальної юрисдикції.

Обговорення концепції механізму міжнародної юрисдикції відновилося на міждержавному рівні після вбивства югославського короля Олександра і французького міністра закордонних справ Барту в Марселі 9 жовтня 1934 р. Франція звернулася в Лігу Націй з ініціативою розробити Міжнародну конвенцію по боротьбі з тероризмом з подальшим утворенням міжнародного кримінального суду [10]. 10 грудня 1934 р. Рада Ліги Націй прийняла резолюцію, що заснувала Комітет експертів з метою вироблення “попереднього проекту міжнародної конвенції, здатної гарантувати припинення будь-яких підступів або злочинів, що мають за мету політичний тероризм”. 16 листопада 1937 р. конференція дипломатичних представників з питання боротьби з тероризмом прийняла обидві конвенції і відкрила їх для приєднання [11]. Конвенція про утворення міжнародного кримінального суду базувалася на положеннях Конвенції про запобігання і покарання тероризму і, власне кажучи, доповнювала її.

Учасникам конвенцій надавалося право передати для суду особу, обвинувачувану в актах політичного тероризму, утворити для цієї мети міжнародний суд. У конвенціях застерігалось, що “міжнародний кримінальний суд засновується для суду над особами, обвинувачуваними в злочинах, які передбачає Конвенція про запобігання і покарання тероризму”. Таким чином, до предметної юрисдикції суду вважалися належними акти політичного тероризму. Оскільки конвенції не набрали чинності, суд не був заснований. Проте розробка конвенцій стала етапною подією в розвитку концепції міжнародної кримінальної юрисдикції, важливим кроком до її реалізації, яка відбулася лише після того, як людство пройшло злигодні Другої світової війни.

Слід зазначити, що сьогодні більш ніж будь-коли відчувається гостра потреба у функціонуванні судових органів, що мають міжнародну кримінальну юрисдикцію. Міжнародна юстиція допомагає перервати нескінченний цикл помсти і насильства. Вона здатна сприяти тому, щоб міжнародні злочини не залишалися безкарними, а також, по можливості, запобігались чи невідкладно припинялися.

Шлях до миру через торжество справедливості і шлях до справедливості за допомогою встановлення миру визначають безупинний розвиток ідеї міжнародної кримінальної юрисдикції, незважаючи на, здавалося б, нездоланні перешкоди, що виникають внаслідок політичних подій і наукових догм.

Література

1. Питання еволюції ідеї міжнародної кримінальної юрисдикції розглядали такі вчені, як К. Амбос, М. Х. Арсанджани, К. Д. Аскін, М. Ч. Бассіуні, К. Л. Блейкслі, А. Бос, Л. Кафліш, А. Кассезе П. Сезаре, Р. С. Кларк, Дж. Кроуфорд, Г. фон Гебель, Ф. Кірш, Р. Мей, Т. Мерон, Дж. О. В. Мюллер, Дж. Мерфі, В. П. Нанда, А. Пеле, Р. Б. Філіпс, О. Трифтерер, А. Ціммерман та ін. У радянській та пострадянській юриспруденції важливі аспекти цієї проблеми розвивали праці М. С. Алексєєва, В. С. Верещетина, І. М. Іванової, Ю. М. Колосова, Н. С. Лебедевої, Д. Б. Левіна, І. А. Ледах, С. Г. Ляхова, А. І. Полторака, М. М. Полянського, В. В. Пустогарова, М. Ю. Рагінського, П. С. Ромашкіна, А. Н. Трайніна, Г. І. Тункіна, С. В. Черниченко, І. П. Бліщенко, Ю. Г. Васильєва, Р. А. Каламкаріяна, Н. І. Костенка, І. І. Лукашук, Р. А. Мюллерсона, А. В. Наумова, Ю. А. Решетова, І. В. Фісенка та інших відомих вчених. В українській юридичній науці до проблеми міжнародно-правової кримінальної юрисдикції вперше звернувся М. В. Буроменський. Важливі питання міжнародного кримінального правосуддя розглядали у своїх працях В. Ф. Антипенко, В. П. Базов, В. Г. Буткевич, С. М. Вихрист, О. В. Касинюк, А. А. Маєвська, А. С. Мацко, В. П. Пилипенко, М. Ф. Селівон, Т. Л. Сироїд, В. М. Точилівський та інші вчені.
2. Triffterer O. Preliminary remarks: The permanent ICC – Ideal and Reality // Commentary on the Rome Statute of the International Criminal Court: Observers' Notes, Article by Article / Otto Triffterer (ed.). – Baden-Baden : Nomos Verl.-Ges., 1999 – P. 18; United Nations General Assembly. International Law Commission. Historical survey of the question of international criminal jurisdiction. U.N. Doc. A/CN.4/7/Rev.1.
3. Hebel H. A. M. An International Criminal Court – A Historical Perspective // Reflections on the International Criminal Court. Essays in Honour of Adriaan Bos / ed. by Herman A.M. von Hebel, Johan G. Lammers, Jolien Schukking. – The Hague : T.M.C. Asser Press, 1999. – P. 15-16.
4. Commission on the Responsibility of the Authors of the War and on Enforcement of Penalties // American Journal of International Law. – 1920. – № 14. – P. 95-122.
5. Полторака А. И. Нюрнбергский процесс. Основные правовые проблемы / А. И. Полторака. – М., 1966. – С. 15.
6. Полянский Н. Н. Международное правосудие и преступники войны / Н. Н. Полянский. – М., 1945. – С. 33-36.
7. Нюрнбергский процесс: право против войны и фашизма / отв. ред. И. А. Ледах, И. И. Лукашук. – М., 1995. – С. 18.
8. Гарнер Р. Международное право и мировая война : пер. с англ. / Р. Гарнер. – М., 1963. – С. 475.
9. Нюрнбергский процесс: право против войны и фашизма. – С. 45.
10. Herman A.M. von Hebel. Op. cit. – P. 17.

Анотація

Др'оміна-Волок Н.В. Розвиток концепції міжнародної кримінальної юрисдикції в період між двома світовими війнами ХХ століття. – Стаття.

У статті досліджуються історично-правові аспекти розвитку теорії та практики міжнародної кримінальної юрисдикції. Розглядається важливий етап становлення концепції: період між двома світовими війнами, коли була здійснена спроба створення Міжнародного трибуналу для суду над колишнім кайзером Германії Вільгельмом II, розроблялись проекти створення міжнародного кримінального суду в рамках Ліги Націй, інтенсивно розвивалась доктрина міжнародного кримінального права.

Ключові слова: міжнародна кримінальна юрисдикція, Ліга Націй, міжнародне кримінальне право, світова війна.

*Summary****Dryomina-Volok N.V. Development of conception of international criminal jurisdiction is in a period between two world wars of XX s. – Article.***

The article examines historical legal aspects of theoretical and practical development of the international criminal jurisdiction. An important stage of concept evolving is considered: the period between two world wars when an attempt of creation of International tribunal to put the former Kaiser Wilhelm II for trial was made, projects of establishment of international criminal court in the framework of League of Nations were elaborated; the doctrine of international criminal law was intensively developing.

Key words: international criminal jurisdiction, League of Nations, international criminal law, world war.

УДК 340.15(438):349.42

О.Я. Паславська

АГРАРНА РЕФОРМА В ПОЛЬЩІ (ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ)

Питанню розвитку українсько-польських відносин з притаманними їм суспільно-політичними, економічними, національними та релігійними особливостями приділяли і приділяють велику увагу вчені-історики, правознавці України, Польщі, Росії. Зокрема, це видатні польські історики держави і права: Ст. Кутшеба, В. Кюмарніцький, М. Недзялковський, М. Калляс, Ю. Бардах, Б. Леснодорський, М. Пієтрук та інші, а також українські історики держави і права В. Кульчицький, Б. Тищик, В. Калинович, Л. Зашкільняк, М. Крикун, З. Баран, Ю. Сливка. Проте в даних дослідженнях лише принагідно висвітлювалося питання реформування земельних відносин у Польщі в процесі її становлення та державотворення.

Тому, зважаючи на давнє сусідство та частково поєднане і в дечому подібне історичне минуле, цікавим є досвід не лише відродження та розбудови Польської держави, але й розвиток земельних відносин у Польщі, починаючи з моменту отримання незалежності у 1918 р. і до вступу її в Європейський Союз у 2006 р.

Отже, після здобуття Польщею незалежності у 1918 р., поряд із становленням її державно-правових інститутів, розвитком та утвердженням конституціоналізму, одним із важливих питань в розбудові держави постало також питання земельної реформи. Законодавчий Сейм, обраний 26 січня 1919 р., започаткував не лише становлення відродженої Польської держави, але окреслив засади майбутньої земельної реформи, яка повинна була вирішити складні й життєво важливі проблеми села. Реформа передбачала примусовий викуп земель, які перевищували 180 га. Необхідно відмітити, що для Галичини та Пруссії норма для викупу земель була встановлена 400 га. Реформа передбачала таку парцеляцію земель для створення нових селянських господарств [Dz. U.R.P., 1919, Nr. 67, poz. 403].